

²³ Журавльов О. П. Кісткові рештки ссавців в Ольвії та на Березані (дослідження 1972—1976 рр.)...— С. 82, 83; Журавлев О. П. Фауна поселення Черноморка-II (на матеріалах костних остатків)...— С. 156—159.

²⁴ Журавлев О. П. Животноводство, охота и ландшафтные особенности античного Ольвийского государства (по костным остаткам)...— С. 39.— Табл. 1.

²⁵ Там же.— С. 42.— Табл. 2.

²⁶ Журавлев О. П. Фауна поселення Черноморка-II (на матеріалах костних остатків)...— С. 131.— Табл. 1.

²⁷ Цалкин В. И. Домашние и дикие животные Северного Причерноморья в эпоху раннего железа // МИА.— 1960.— № 53.— С. 106.— Приложение № 27.

²⁸ Підоплічко І. Г. Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР. Вип. 2.— К., 1956.— С. 89; Цалкин В. И. Домашние и дикие животные Северного Причерноморья в эпоху раннего железа...— С. 106.— Приложение № 32.

О. П. Журавлев, В. И. Яковенко

ЖИВОТНОВОДСТВО НА АНТИЧНОМ ПОСЕЛЕНИИ АДЖИГОЛ-I

Проведенные исследования остеологического материала, найденного при археологических раскопках античного поселения Аджигол-I (Николаевская область, Очаковский район), позволили сделать выводы об отсутствии сезонности забоя домашних животных, наличии хорошей кормовой базы в районе поселения и оседлом способе ведения хозяйства жителями данного поселения.

О. П. Zhuravlev, V. I. Yakovenko

CATTLE BREEDING IN ANTIQUE SETTLEMENT ADZHIGOL-I

The studies of the osteological findings carried out during archaeological excavations of antique settlement Adzhigol-I (the Nikolaev Region, Ochakov district) have permitted conclusions to be made on absence of the seasonal character in the slaughter of domestic animals, presence of appropriate food base in the settlement and settled way of farming of inhabitants of that settlement.

Одержано 10.01.88

НОВІ КУРГАНИ РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ В ПОРОССІ

Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова, Є. Ю. Батуревич

Публікуються матеріали двох поховань скіфського часу (V—IV ст. до н. е.) та одного поховання ранньосарматського часу.

Під час проведення археологічних робіт на трасі газопроводу «Уренгой—Ужгород» було досліджено кілька курганів поблизу сіл Петрівське і Лесовичі Тарашанського р-ну Київської обл.¹. У двох з них виявлено поховання скіфського та сарматського часів. Поблизу с. Лесовичі курган скіфського часу входив у групу з п'яти насипів, чотири з яких були розкопані. Кургани № 2, 3,

© Г. Т. КОВПАНЕНКО, С. С. БЕССОНОВА, Є. Ю. БАТУРЕВИЧ, 1997

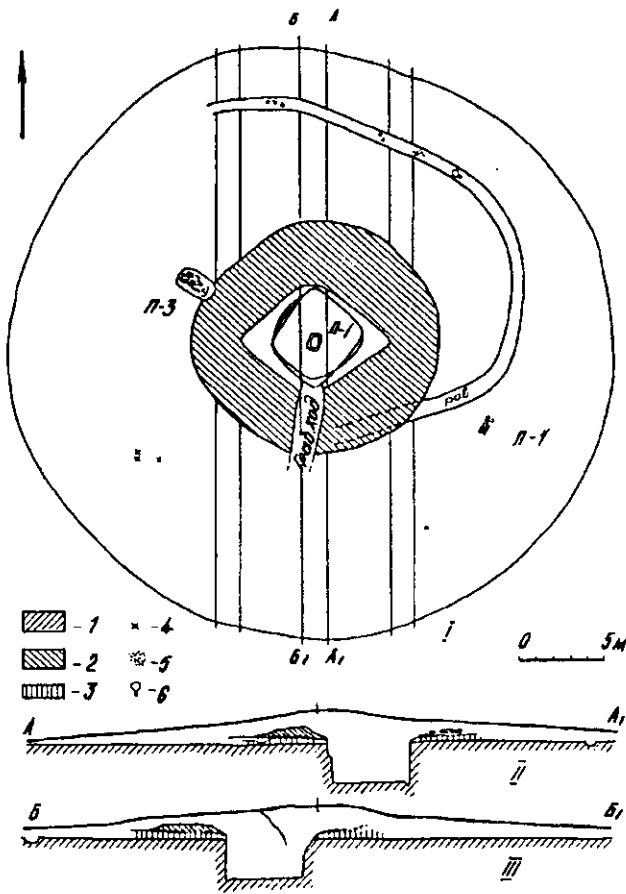

Рис. 1. Курган № 1 поблизу с. Лесовичі: I — план; II, III — розрізи кургану.

Курган споруджений над похованням скіфського часу № 1, яке знаходиться під центром насипу. Окрім нього виявлено кінське поховання (№ 3) та поховання на рівні давнього горизонту (№ 2).

У східній полі кургану простежувався заглиблений у материк на 0,3—0,35 м ровик підковоподібної форми*. Він був викопаний раніше, ніж центральна могила, тому що його південний край перекритий її викидом. Межі ровика простежуються погано. Ширина його у материкі 0,5—0,6, іноді до 0,9 м, глибина від давнього горизонту 0,6—1 м. Довжина рову по лінії схід—захід близько 14, по лінії південь—північ — 20,5 м. У північній його частині зустрічалися кістки кінцівок великих тварин (два скупчення), дрібне вугілля. У північно-східному секторі рову знайдено пошкоджене бронзове дзеркало з залізною ручкою. Ручка разом з частиною диску навмисне була відламана по старому зламу. Про це свідчить той факт, що частини дзеркала лежали на деякій відстані одна від другої. На це ж вказує і характер зламу: у місці прилягання однієї з заклепок край диску погнутий, частина його відірвалася разом із заклепкою. Характер першого зламу також, швидше за все, свідчить про навмисне пошкодження дзеркала.

У різних частинах насипу зустрічалися окремі фрагменти амфор, ліпних

* Курган № 1 досліджений С. С. Бессоновою.

** Можливо, ровик мав форму неправильного кола, але через те, що глибина його невелика, простежувалася лише його основа, заглиблена у материк.

4 були споруджені в епоху бронзи, № 1 — у скіфський час. Останній знаходився на полі за 1 км на південь від с. Лесовичі та на відстані 0,5 км на захід від шляху, що веде з с. Мала Березанка у Лесовичі. Інші кургани розташовані досить компактною групою на захід — північний захід від кургану № 1 та відокремлені від нього неглибокою улоговиною. Відстань до найближчих до нього курганів № 2 та 3 — 1,3 км. У курган № 3 впущене поховання сарматського часу.

Курган № 1 дуже розораний, до того ж він розташований на підвищенні, тому його розміри можна відновити лише приблизно. Висота насипу близько 1,5, діаметр 30—34 м (рис. 1).

Насип складено з чорнозему. Рівень давнього горизонту простежується під центром кургану на глибині 1,5—1,6 м від умовного центру.

посудин, кістки тварин (на давньому горизонті), кремнева скребачка на відщепі.

Поховання № 1 (основне) (рис. 2, I). Здійснене у ґрунтовій ямі з дерев'яним перекриттям та входом з півдня. Могилу оточено кільцем викиду з ями шириною до 3 та товщиною до 0,5—0,6 м, що складався з материкової глини та мішаного ґрунту (чорнозем з глиною). Зовнішній край викиду округлий, діаметром близько 13 м, внутрішній був спланований таким чином, що в основі утворював ромб, центр якого приблизно збігався з центром могили (рис. 1, I). Викид на місці проходу до ями був перерваний, а у бровці на рівні давнього горизонту простежується тонкий шар утрамбованого ґрунту. У цьому ж місці від південного кута у напрямку південь — південний захід проходив і грабіжницький хід. Ширина його близько 1,5 м, простежений у довжину на 3,5 м. Заповнений цупким клековим ґрунтом. У цьому заповненні знайдено уламки заліза, кілька дрібних фрагментів ліпних посудин, зламану бронзову пластинку від панциря, уламки людських кісток та кам'яну терку.

Яма має форму правильного трикутника, орієнтованого за віссю північний схід — південний захід. Стіни її обвалилися, особливо постраждали південно-східна, південно-західна та південна частина північно-східної стіни. Шари глини, що впали, лежать у ямі впереміш з чорноземом, вказуючи на те, що пограбування відбулося перед обвалом стін. Розміри ями по дну 4,25×4,1 м. Глибина від рівня давнього горизонту — від 2,55 до 2,85 м, тому що дно дуже перекопане під час пограбування. Рівень давньої підлоги ніде не зберігся. Вздовж стін ями простежувалися заглиблення у вигляді суцільних канавок шириною 40—15 см, глибиною від 10 до 30 см від рівня підлоги, що зберігся. Канавки були дуже перекопані норами. У них, очевидно, були закріплені кінці дерев'яного облицювання стін. По трьох кутах ями (крім південного, який зруйнували грабіжники) простежувалися залишки тліну від дерева. Дрібні шматочки дерева зустрічалися також у заповненні канавок та нір гризунів. У заповненні останніх біля південно-західної стіни знайдено три бронзові наконечники стріл, біля північно-західної стінки знайдена одна бронзова панцирна пластинка. У центрі дна, майже по осі захід—схід було викопано ямку підпрямокутної форми з заокругленими краями. Розміри її по верхньо-

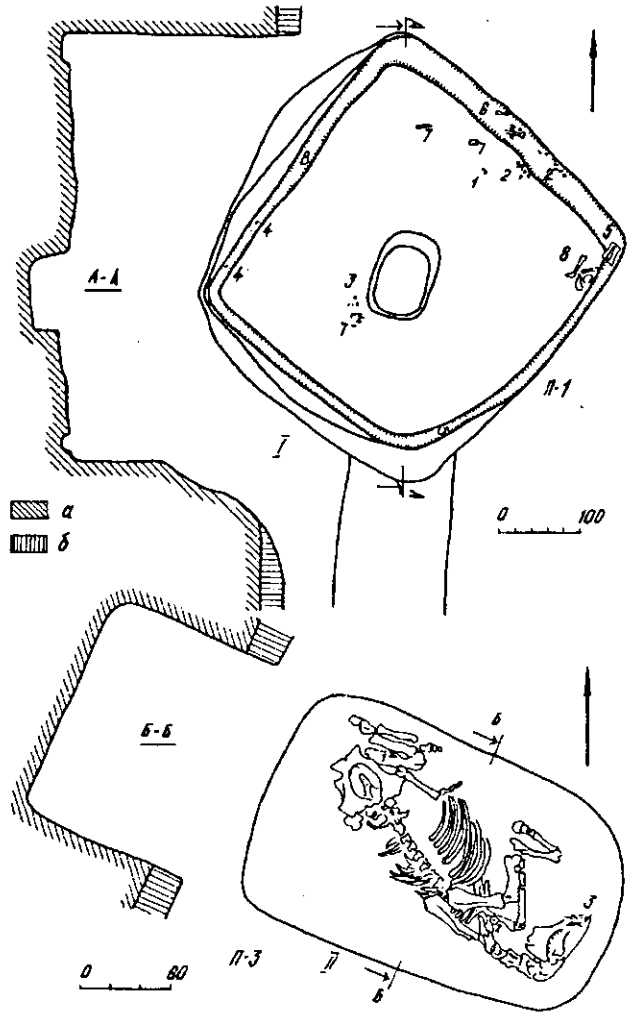

Рис. 2. Курган № 1 поблизу с. Лесовичі: I — план та розріз поховання 1; II — план та розріз поховання 3 (кінського).

му краю 1,1×0,76 м, до дна ямка звужується до 0,9×0,63 м. Глибина ями від дна могили в середньому 0,55 м. Заповнення черноземне, як і усїєї могили, знахідки відсутні, очевидно, ямку було вирито грабіжниками (рис. 2, 1).

У черноземному заповненні ями знахідки дуже рідкісні. У східному кутку були знайдені два фрагменти горла амфори. На глибині 1 м та нижче розчищені залишки спалених плашок, що лежали по діагоналі ями у напрямку північний захід — південний схід. Ширина однієї з плашок 3,2, другої — 4 см, інші тонші. Біля однієї з них — майже в центрі ями, ближче до її південно-західного краю — знайдені дрібні шматочки обпаленої землі. Зустрічалися також дрібні фрагменти кераміки, в тому числі вінця посудини, уламки заліза.

Поблизу північно-західної стінки недалеко від дна знайдено уламки людських кісток, а також дрібні фрагменти заліза, у тому числі панцирні пластинки, чотири бронзові пластинки від панциря, два фрагменти вузьких срібних пластинок з отворами. Пластини знайдено на різному рівні нижче глибини 1,4 м. У північно-східному куті ями на глибині 2,05 м від давнього горизонту знайдено кістку кінцівки та лопатку великої копитної тварини. У різних частинах ями знайдені край та фрагмент денця ліпної миски, уламок залізного кільця (10). Біля південно-східної стінки на глибині 2,6 м від умовного центру на південь від кісток тварини знайдено скупчення людських кісток: руки та ноги, уламок тазу та черепна кришка. Інший уламок тазової кістки знайдено на глибині 2,35 м від умовного центру, на південь від згаданого скупчення.

Таким чином, у могилі було поховано воїна в залізному панцирі, який був оздоблений бронзовими пластинками. У складі супроводжуючого інвентаря була зброя, у тому числі бронзові стріли та, можливо, меч або ніж, кістки тварини, амфора, ліпні посудини.

1. Дзеркало бронзове з залізною ручкою (рис. 3, 9). Диск округлої форми з коротким прямокутним виступом, прикрашений по краю з одного боку крапковим пуансонним орнаментом. Ручка з двох залізних пластин трохи розширюється в центрі (до 2,5 см) та завершується круглим навершям діаметром близько 3,4 см*. Вона з'єднується з диском на виступі, який встановлено між пластинами ручки, та кріпиться на ньому трьома штифтиками. Діаметр диску 13, довжина ручки без навершя 12 см, товщина 2,5 мм.

Дзеркала подібного типу** відомі в комплексах V та IV ст. до н. е. Степу та Лісостепу (Дніпрорудний², західна могила кургану 26 біля Холодного Яру³, могили 1, 2 кургану 13 біля Богдановської збагачувальної фабрики⁴, Куль-Оба⁵, Рижанівка, курган 1/4, Даріївка⁶, Носаки, курган 12, гробниця 2, поховання 1⁷). Уже висловлювалося припущення про більш раннє у порівнянні з комплексом поховань датування дзеркал з Холодного Яру⁸, Рижанівки, Даріївки та Куль-Оби⁹.

Дзеркало з кургану поблизу с. Лесовичі було у використанні тривалий час, про що свідчать сліди ремонту, задирки по краю диску та незначна його товщина***.

2. Фрагменти ліпних посудин з чорної цупкої глини з дрібними блискітками та включеннями кварцу (7 екз.). Деякі фрагменти мають двобічне покриття червоно-коричневого кольору. Товщина фрагментів 0,7—0,9 см. Один фрагмент належав до денця товщиною 1,3 см та інший — до вінця банкової посудини з двома вдавленими колами по зовнішньому краю. Розмір фрагменту 2,5×2,7 см (рис. 3, 11). П'ять фрагментів належали іншій посудині бан-

* У момент знахідки частину навершя було ще видно, але під час розчищення та реставрації воно розпалося.

** Напевно чи вірне припущення Н. А. Онайко щодо того, що ці дзеркала грецького походження спеціально перероблялися у грецьких майстернях відповідно до місцевих смаків — тобто до них прикріплювали ручку з іншого матеріалу, а вже потім вони йшли на продаж¹⁰. Швидше за все, такі ручки виготовлялися після того, як перша ламалася.

*** Т. М. Кузнецова, ознайомившись з дзеркалом, висловила на підставі згаданих ознак обережне припущення про те, що воно було вирізане з більш давнього дзеркала. Дзеркало було виготовлене разом з ручкою, однак час його використання до того, як воно потрапило до поховання, лишається неясним. Його можна датувати у межах IV ст. до н. е.

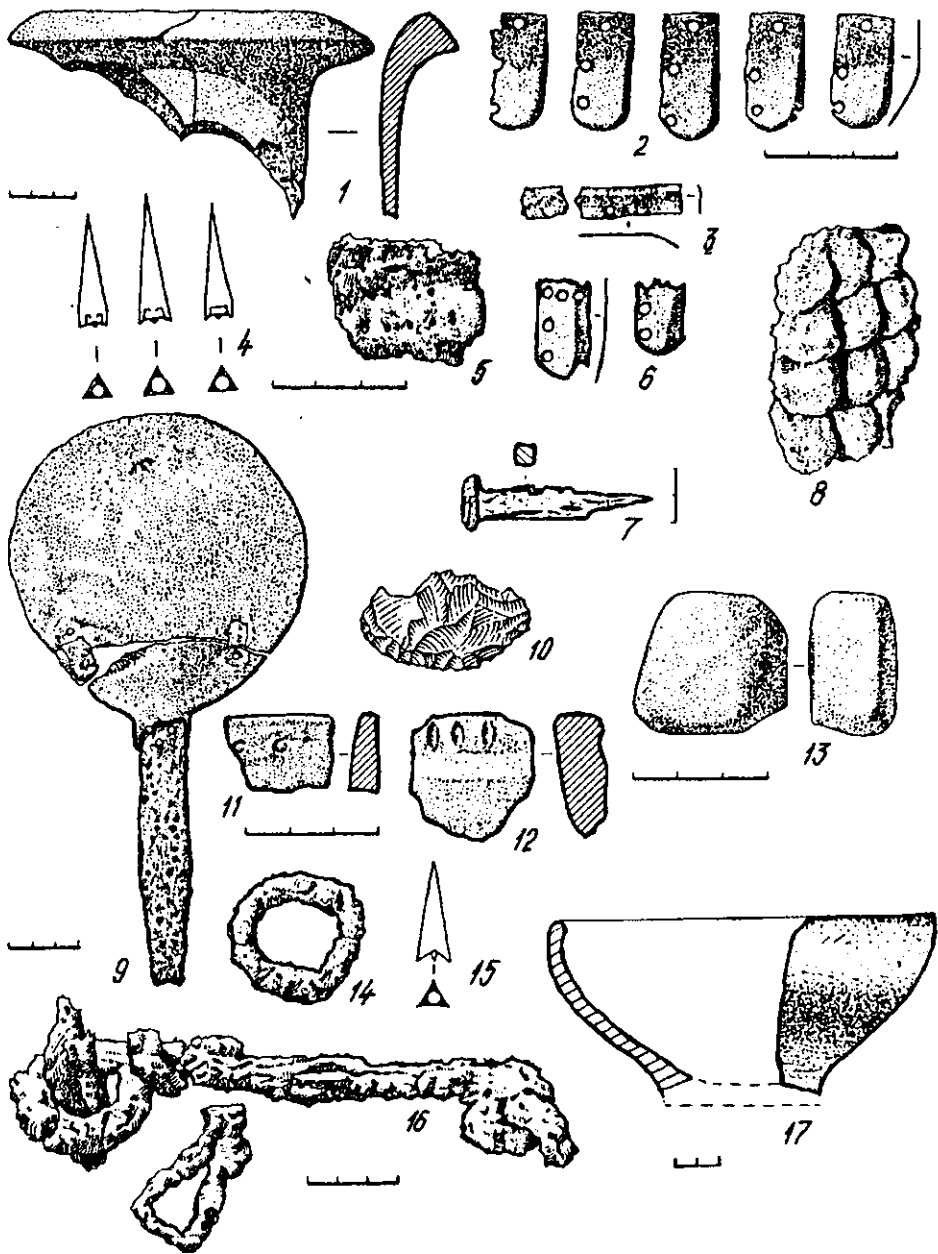

Рис. 3. Курган № 1 поблизу с. Лесовичі: 1—17 — інвентар поховання № 1.

кового типу. Глина бурого кольору, грубіша та пошарована, з великими включеннями кварцевого піску. Ззовні, а інколи і зсередини, світла обмазка. Другий бік чорний зі слідами горизонтального загладжування. По вінцях — орнамент з нігтьових насічок (рис. 3, 12).

3. Скребачка на кремневу відщепі. Довгий заокруглений кінець, підправлений дрібною ретушшю. Розміри 3,9×2,3 см (рис. 3, 10).

4. Бронзові пластини двох типів (8 екз.): а) п'ять з них довжиною 2,8—3 см та шириною 1,3 см. По верхньому краю пробито по одному круглому отвору діаметром близько 2 мм, біля лівого краю — ще по два. Усі пластинки мають приблизно однаковий вигин, що проходить посередині (рис. 3, 2); б) три пластини довжиною 1,7 см та шириною 1,25 см. По верхньому краю три дрібні отвори діаметром близько 1,5 мм, ще два отвори по лівому боці. Пластинки також трохи вигнуті (рис. 3, 6).

5. Терка з граніту (?) червонуватого кольору. У плані має форму правильної трапеції розмірами 3,2×3,5 см, товщиною 1,8 см.

6. Два фрагменти амфори типу Солоха-І з широкими, трикутними в розрізі вінцями. Зовнішній діаметр горла 16,8 см, ширина вінець 1,9 см. Глина чиста, світло-коричнева з дрібними білими включеннями та блискітками. Зовні зеленувата обмазка (рис. 3, 1).

7. Залісні панцирні пластинки кількох типів:

а) вузькі пластинки шириною 1,2—1,3, довжиною 2,1—2,4 см. Зберігся фрагмент панциря розмірами 5,5×3,2 см з чотирьох рядів пластинок (по три у кожному ряді), що заходять збоку одна за іншу приблизно на 1/4 ширини та згори таким чином, що пластинки виступають на 0,8—0,9 см. По верхньому краю два ряди дрібних отворів (по три у кожному ряді) з інтервалами 2,5 мм. Відстань між рядами 4 мм. Довжина пластинок 2 см (рис. 3, 8);

б) великі залісні пластини з дрібними отворами по верхньому краю (3 екз.). На одній з пластин два ряди дрібних отворів з інтервалами 2—3,5 мм. Відстань між рядами 0,5 см. У нижньому ряді 5 отворів, кількість отворів у верхньому ряді незрозуміла. Ширина пластинки 3,1 см, довжина неясна (рис. 3, 5).

8. Уламки двох срібних (?) пластинок з відігнутих на ширину 1 мм краєм. На одній лишилися два отвори: біля верхнього краю та збоку, на відстані 1,3 см від першого. Довжина одного фрагменту 2,3, іншого — 1,3 см. Ширина пластинок 0,75—0,8 см. Пластинки мають невеликий вигин, очевидно, вони також належать до пластинчастого обладунку.

9. Частина ліпної миски з загнутими та косо зрізаними усередину вінцями. Глина цупка, шарувата, бурого кольору з домішкою великих часток кварцу. Поверхня шерехата, зі слідами горизонтального заглажування. Обпалювання нерівномірне — від чорного до бурого. Діаметр миски по верху близько 17, висота близько 8,4 см. Дно на невисокому суцільному піддоні (рис. 3, 17).

10. Уламок залізного кільця (у двох фрагментах) діаметром близько 5,6 см. У розрізі дріт 0,5 см.

11. Бронзові тригранні наконечники стріл зі схованою втулкою (3 екз.):

а) наконечник висотою 2,5, шириною основи 0,6 см; в основі граней трикутні вирізи та неглибокі прямокутні виїмки;

б) аналогічні наконечники висотою 2,6 та 2,8 см, вирізи в основі граней трапецієподібної форми (рис. 3, 4).

Стріли належать до поширених у комплексах IV—III ст. до н. е. (відділ IV, тип I, варіант 4 за класифікацією В. Г. Петренко). За нашими спостереженнями, вони жодного разу не зустрічаються у комплексах рубежу V—IV ст. до н. е. або першої половини IV ст. до н. е., але відомі у похованнях кінця IV ст. до н. е. — Капітанівка, кургани 483, 485; Бобрися, курган 63, що дає змогу відносити стріли цього типу в основному до другої половини IV ст. до н. е.

Поховання № 2. Виявлено за 9,5 м на південний схід від умовного центру на глибині 0,95 м від поверхні. Поховання зруйноване. Лишилися лише кістки ніг, за якими можна судити, що померлий лежав на спині головою на північний схід. Його відношення до центрального поховання лишається незрозумілим (рис. 1).

Поховання № 3 (кінське). Знайдено за 8 м на північний захід від умовного центру. Яма неправильної форми — північно-західна її частина майже прямокутна з заокругленими кутами, а південно-східна — заокруглена, орієнтована по лінії південний схід—північний захід. Довжина її 2,46 м, ширина північно-західної стінки 1,6 м, а південно-східної — 1,4 м. Глибина 1,2 м від давнього горизонту (рис. 2, 2).

На дні — кістяк коня, що лежав з підігнутими ногами на правому боці головою на південний схід. Біля шиї попереду знайдено залізне кільце з круглого у розрізі дроту діаметром 3 см. Розріз дроту близько 0,6 см (рис. 3, 14).

На стегні лівої задньої ноги коня виявлено бронзовий тригранний наконечник стріли того ж типу, що і стріли з поховання № 1 — з трикутними виїмками в основі граней. Висота наконечника 2,3 см, ширина основи — 0,75 см (рис. 3, 15).

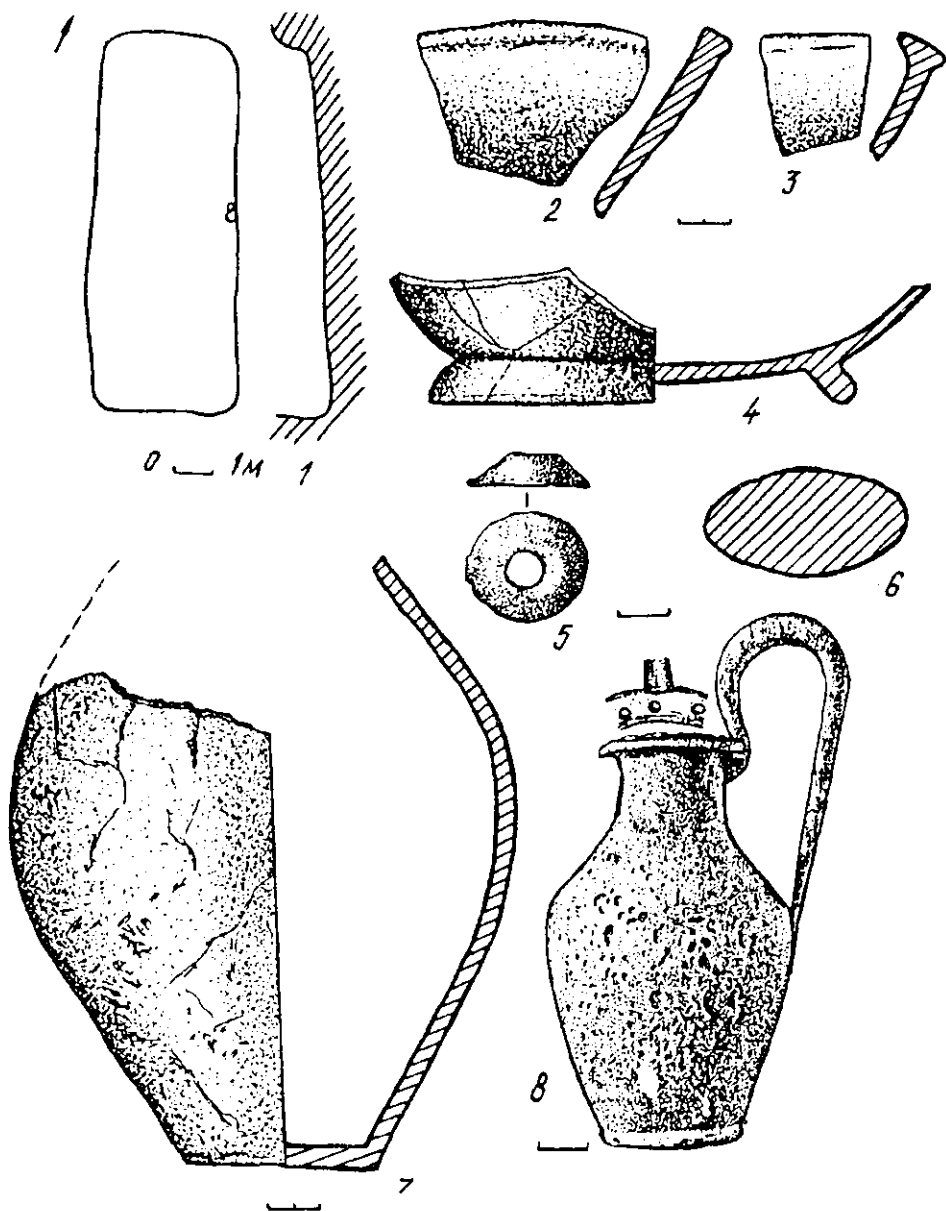

Рис. 4. Курган № 3 поблизу с. Лесовичі: 1 — план поховання 2; 2—8 — інвентар поховання 2.

У роті коня знайдено залишки залізних вудил з додатковими кільцями на кінцях та псаліями. Псалії прямі, стрижні прямокутні в розрізі з двома отворами та цвяхоподібними голівками на кінцях. Розміри їх не реконструюються. Довжина стрижнів близько 1, діаметри голівок близько 2 см (рис. 3, 7). Вудила виготовлені з круглого в розрізі дроту, загнутого з обсях кінців у кільця. Попереду зовнішніх кілець до стрижнів вудил прикріплені на муфтах додаткові деталі для кріплення повіду в формі видовжених трикутників (рис. 3, 16). Довжина гризел 7,7, діаметр внутрішнього кільця 3, зовнішнього — близько 4 см. Розміри додаткової деталі: висота 4, ширина основи 2,7 см, дріт овальний у розрізі, діаметром 0,6 см. Вудила з подібними додатковими деталями відомі у комплексах другої половини IV ст. до н. е. (Мелітопольський курган, Страшна Могила).

Таким чином, за типами наконечників стріл поховання можна датувати другою половиною IV — початком III ст. до н. е. Не суперечать цій даті вінця

амфори типу Солоха-І та тип вудил із псалиями. Найбільш імовірною датою комплексу слід вважати другу половину IV ст. до н. е.

Курган 3, поховання 2.

Споруджений в епоху бронзи*. Насип кургану був частково знятий під час прокладання траншеї газопроводу. Поховання 2 — сарматського часу. Впущене за 2,8 м на північний схід від умовного центру кургану. На рівні материка було знайдено довгу прямокутну яму, орієнтовану з північного заходу на південний схід з відхиленням на північ. Розміри її 2,5×0,8 м, глибина у південно-східній частині 2,1 м від сучасної поверхні, до північно-західної частини дно трохи підвищувалося (рис. 4, 1).

Яма була заповнена чорноземом, з південного заходу її перетинала велика нора, яка, можливо, і зруйнувала поховання. У заповненні ями були знайдені фрагменти кісток ніг і тазу дорослої людини, а також маленька бронзова посудинка (1). Найімовірніше, поховання було здійснене за обрядом тілопокладення. За 2 м на південний схід від могили у великій норі виявлено ліпний горщик (2) та фрагменти дна гончарної миски (3). Вони, можливо, могли належати до поховання 2, або до іншого, повністю зруйнованого.

У насипу кургану знайдено також фрагменти стінки та ручки амфори (4), вінець двох мисок (5, 6) та невиразні уламки ліпної кераміки сірого кольору, а також бронзову ворварку (7). Оскільки знахідки були в основному у верхніх шарах насипу, не виключено, що вони належать до зруйнованого поховання 2, з яким вони майже синхронні.

1. Бронзова посудинка з високою ручкою, що за формою нагадує античну ольпу. Висота її 9, діаметр денця 3,2, тулуба 5,4 см. Ручка підіймається над вінцями на 2,9 см. Вона кріпиться до них за допомогою трьох закліпок, з яких дві виходять за межі ручки**, а нижня частина припаяна до тулуба. Ручка прямокутна у розрізі, донизу дуже звужується. Денце пласке, вінця тонкі, профільовані. Судячи за формою тулубу посудини, його дата близька до другої половини IV ст. до н. е.¹¹, хоча форма ручки характерніша для посуду архаїчного та римського часів (рис. 4, 8).

2. Ліпна плоскодонна посудина грубої роботи з біконічним тулубом, який плавно звужується до невеликого денця, а також до горла. Верхня її частина не збереглася. Висота частини посудини, що збереглася, 29, діаметри: тулубу — 23, денця — 12 см. Тісто пухке, чорного кольору, з домішкою піску та кварциту. Поверхня сіро-жовта, плямиста. Форма посудини близька до ранніх зарубинецьких¹² (рис. 4, 7).

3. Денце та частина стінок гончарної миски з цупкої червоно-коричневої глини, з обох боків темно-бура обмазка. Діаметр посудини 9,7, висота піддону 1, товщина стінок 0,4 см. За формою піддону посудину можна віднести до пізньоелліністичного часу*** (рис. 4, 4).

4. Фрагмент ручки гераклейської амфори з оранжевої глини. Довжина фрагменту 10, ширина ручки 4,3, товщина 2,4 см (рис. 4, 6).

5. Фрагмент вінець ліпної миски з загнутим усередину та плоско зрізаним краєм. Його розміри 5×4 см. Ширина бортику 1,9 см. Глина цупка, шарувата, жовтуватого кольору, з домішкою великого піску. Внутрішню поверхню вкрито обмазкою червоно-оранжевого кольору. Форма не реконструюється (рис. 4, 3).

6. Частина ліпної миски зі зрізаним назовні краєм. Діаметр її по верхньому краю близько 16 см, висота близько 6,5 см. Глина цупка, червоно-бура, з домішкою дрібного піску, поверхня шерехата. З обох боків вкрита чорною обмазкою. Розмір фрагменту 9×6,6 см. Форма не реконструюється (рис. 4, 2).

7. Бронзова ворварка у формі низького зрізаного конусу з тонкими стінками. Нижній діаметр 2,2—2,4 см, діаметр верхнього отвору 0,7 см, висота 0,7 см (рис. 4, 5).

Таким чином, дата поховання не зовсім ясна. Найбільш ранню дату дають ручка гераклейської амфори та бронзова посудинка (IV ст. до н. е.). Ліпний

* Курган розкопаний Н. О. Ричковим.

** Ручку знайдено окремо від посудини, тому не виключено, що зверху вона була ширшою.

*** Визначення В. Н. Корпусової та В. В. Крапівіної.

горщик нібито датується пізнішим часом (III—II ст. до н. е.). Ворварка, а також уламки ліпних мисок не можуть бути надійним датуючим матеріалом. Низькі конічні ворварки відомі як в архаїчний, так і в римський часи. Гончарна миска належить, очевидно, до пізньоелліністичного часу. Ручка амфори могла потрапити у насип випадково, а бронзовий глечик міг бути у використанні тривалий час. Тому найбільш імовірною датою здійснення поховання є III—II або II—I ст. до н. е. Беручи до уваги особливості поховального обряду, його можна віднести до сарматських.

Курган поблизу с. Петровське^{*}.

Знаходився за 450 м на захід від перехрещення траси газопроводу з шляхом, що веде з с. Журавлиха у с. Петровське. За 75 м на північ знаходився ще один курган приблизно такого ж розміру, однак він не був розкопаний, бо не входив до зони будівництва.

Насип кургану № 1 дуже розораний. Висота його близько 1,5 м від поверхні, діаметр близько 25 м (рис. 5, *л*). У кургані знайдено одне поховання скіфського часу, здійснене у дерев'яному склепі на рівні давнього горизонту, що був спалений до спорудження насипу. Насип складений з однорідного чорноземного ґрунту. У північно-східній його частині з глибини 0,5 м від умовного центру лежав палений ґрунт з вклученнями золи, сажі, дрібного вугілля. Можливо, на цьому місці був перекоп. В основному ж, шар обпаленої глини та вугілля, що лежали на давньому горизонті, знаходився в центрі насипу на глибині 1,15—1,2 м від 0. Материковий ґрунт залягав на глибині 0,5 м від давнього горизонту. Під час розчищення стало зрозумілим, що південно-східна частина склепу перекрита шаром глини, потужність якого сягає 0,45—0,4 м. Нижній шар глини обпалений до яскраво-оранжевого кольору. Діаметр плями близько 7 м (південний захід — північний схід та схід — захід). Пляма глини мала близьку до підковоподібної форму, кінці якої на південно-західному куті та у центрі склепу відрізнялися особливою потужністю. Ще одна пляма обпаленої глини розмірами 2,3×1,7 м знаходилася біля північно-західного кута склепу. Під шаром обпаленої глини, а також на схід, південь, захід та частково на північний захід від нього залишилися розвали стін склепу.

Склеп орієнтовано майже за сторонами світу. Форма його прямокутна. Розміри по лінії схід — захід близько 9,5 м, а по лінії північ — південь близько 8,5 м. *In situ* лишилися північно-західний та південно-східний кути склепу, що були спалені та обвуглені. Його стіни були складені з довгих, укладених горизонтально колод. Ширина їх 20—26, іноді до 35 та більше сантиметрів. Окремі колоди простежуються в довжину до 2,2—2,5, іноді до 3,2 м. У розрізі колоди досягають товщини 0,3—0,35 м. Після підпалювання склепу його стіни та перекриття, мабуть, почали руйнуватися, а колоди, що впали, лежали паралельно їх напрямку. Більш ніж на два ряди в висоту стінки ніде не збереглися. Ширина розвалу колод біля західної стіни близько 2 м, окремі колоди відкотилися більш ніж на 3 м на захід. Біля південної стіни ширина розвалу сягала 2,5 м. Південно-західний кут склепу не зберігся, але його місцезнаходження можна визначити за напрямком розвалів колод та за стовповими ямками. Вони були розташовані щільно біля стіни склепу з його внутрішнього боку (рис. 5, *л*). Уздовж західної стіни простежено вісім подібних ямок з інтервалами 44—50—60—68 см. Діаметри їх 26—34—38—40 см, глибина від 64 см до 1,25 м, в основному в межах 86—95 см. Можливо, вони підтримували стелю склепу. Про це, зокрема, свідчить та обставина, що вони розташовані не на одній лінії (відповідно, вони не могли входити до конструкції стіни склепу). Ще одну ямку (№ 15) було простежено на захід від склепу, за 1,5 м від зовнішнього ряду ямок. Глибина її 23, діаметр 25 см.

Вздовж північної стінки склепу простежені три ямки (разом з кутовою). Далі на схід була розташована ділянка, де сліди дерев'яних конструкцій не збереглися. До складу ґрунту у цьому місці входять: зола, сажі, вуглини, але він не прожарений. Імовірно, що стіни та стеля склепу були спалені тут

* Курган розкопаний С. С. Бессоновом.

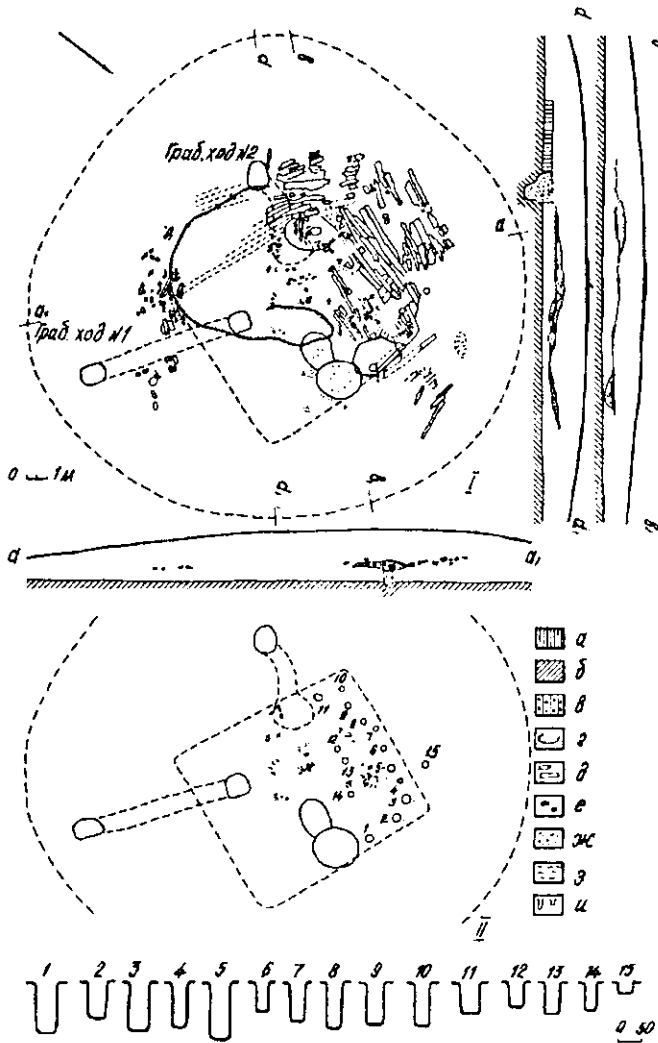

Рис. 5. Курган поблизу с. Петровське: I — план та розрізи кургану; II — дно поховальної камери та розрізи стовпкових ямок.

На відстані 1,45—1,75—2 м від зовнішнього ряду стовпів біля західної стіни був розташований ще один ряд стовпів. Від нього збереглися три ямки діаметром 25—30 та глибиною 50—50—68 см, відстань між ними 0,44—1,2 м. Загальна кількість стовпів внутрішнього ряду лишається неясною. У заповненні стовпів як зовнішнього, так і внутрішнього рядів простежувалися вуглинка та залишки зотлілого дерева. Внутрішній ряд стовпів був призначений також для підтримування стелі.

Підлога склепу знаходилася на рівні давнього горизонту. Рівень її не однаковий. У північно-східній частині склепу він знижується на 25—35 см, западина заповнена перепаленим ґрунтом з включеннями вугілля, сажі та золи. Перекопаний (очевидно, грабіжниками) шар перепаленого ґрунту з залишками горілих плашок досягав найбільшої потужності на південь від згаданої западини, приблизно в центрі склепу. На долівці склепу простежувалися залишки плах або дошок — очевидно, від перекриття, що впало. Ширина плах, що лежали паралельно західній стінці склепу, — 15—18—22 см, найбільша довжина уламків до 1,8—2,2 м. На північний схід від південно-східного кута

повністю. У цій же стінці, мабуть, був розташований вхід до склепу. У конструкції стіни було, імовірно, не менше шести стовпів. Приблизно посередині стіни, проти входу до склепу, з внутрішнього боку знаходилася кругла неглибока яма, заповнена перепаленим ґрунтом (яма № 1). Діаметр її 2, глибина 0,55 м. Північна стіна більш крута, південна полога. Із півдня до ями прилягає подовжена, заокругленої форми приступочка глибиною до 0,2 м. Заповнення ями складалося з трьох шарів: верхній, товщиною 10 см, чорноземний; середній — 10—15 см, містив включення вугілля та обпаленої глини; нижній, близько 40 см, шар горілої землі з прошарками сажі. Знахідок у ямі не було. Уздовж східної та південної стін ямок не простежено, за винятком однієї (кутової) діаметром 44 см біля південної стіни, за 78 см від південно-західного кута.

склепу на площі 1,8×1,3 м простежується обпалена хожена поверхня з відбитками невеликих гілок та ямками. Ямки (№ 16—20) різної форми та розміру, глибиною від 10 до 20 см. В одній з ямок залишки плахи або стовпа, що впав. Призначення ямок неясне. Тут була якась додаткова конструкція, до складу якої входили невеликі вертикально вкопані стовпи.

Під час розчищення долівки склепу на ній, а також у горілому ґрунті, що вкривав її, були зроблені такі знахідки. У південно-західній частині склепу біля стінки — залишки двох людських кістяків: дорослої людини та дитини. Від кістяка дорослого збереглися лише уламки дуже обгорілого черепа. Вони були знайдені у шарі горілого ґрунту на відстані 0,5 м на північний схід від ямки стовпа № 11. Залишки дитячого скелету, також обпаленого, знайдені *in situ* за 0,4 м на північ від стіни: кістки зігнутої під прямим кутом ноги, руки та частини хребта з ребрами. Інші кістки були відсутні. Кістяк був орієнтований на північ — північний схід. Спалення померлих було здійснене, мабуть, просто у склепі, а потім їх залишки були порушені під час пограбування. При цьому кістяк дорослої людини було зруйновано повністю.

У західній частині склепу були розчищені два скупчення кісток тварин. Перше знайдене приблизно у центрі склепу. Тут лежали ребра, лопатка та дві кістки кінцівок великої копитної тварини. Друге скупчення було знайдене за 2,5 м на північний захід від першого, приблизно на 1,5 м від кута склепу. Тут на площі 1×0,8 м хаотично лежали кістки коня: ребра, лопатка, кістки кінцівок, зуби, а також кілька кісток кінцівок дрібної тварини типу вівці-кози. Окремі зуби коня зустрічалися також західніше, між дошок склепу. Кістки тварин також обпалені. Таким чином, у склепі, судячи за знахідками та залишками кісток, було поховано не менше ніж три особи: чоловік (стріли), жінка (дзеркало), дитина (залишки кістяка). Однак стріли могли належати і жінці, а дзеркало — чоловікові. У цьому випадку похованих могло бути і двоє. Склеп був підпалений після здійснення поховання, а під час горіння він був закиданий землею, в результаті чого утворилися ділянки яскраво обпаленої глини, а деякі його частини згоріли не повністю.

Від поховального інвентаря лишилося скупчення бронзових наконечників стріл (усього 108 екз.) зі сломаними деревками (1). Стріли лежали вістрями у різних напрямках, в основному на північний схід. Очевидно, їх було покладено до сагайдака, ширина якого була близько 11 см. Такою була ширина двох чи трьох рядів стріл, що лежали *in situ*. Основна маса стріл лежала на рівні давнього горизонту, а частина — трохи вище та нижче.

За 15 см на північний захід від скупчення стріл знайдено так званий камінь для праші (2).

Біля західної стіни склепу, проти центральної, на відстані близько 1,2 м на схід, знайдено фрагменти амфори (3). Біля них знаходився уламок залізної пряжки (4). Уламки іншої фасовської амфори знайдені біля другого скупчення кісток тварин (5).

Біля першого скупчення кісток тварин, за 0,4 м на південь, трохи вище рівня долівки знайдено бронзове дзеркало у дерев'яному футлярі (6). Дзеркало збереглося погано, воно трохи вигнуте посередині. Окремі його уламки лежали нижче, на долівці склепу та під нею.

У центральній частині склепу знайдено скупчення дрібних золотих бляшок. Їми, імовірно, був прикрашений одяг, однак оскільки їх знайдено у перекопаному ґрунті, встановити якусь закономірність у їх розташуванні не було змоги. Більшість бляшок знаходилася у двох місцях: одна біля дзеркала на площі близько 0,65×0,25 м, інші — на відстані 1,5 м на північний схід від 0, на площі близько 0,85×0,3 м³. Було розчищене невелике скупчення бляшок, що лежали *in situ* на горизонтальній площині, нахиленій до площини долівки приблизно на 45°. Бляшки були розташовані компактними групами по 3—6—10 штук. Під ними простежувався тонкий шар коричневого тліну. Усього знайдено 1333 бляшки (7).

* Кістки скелета дорослої людини були знайдені у підземному ході № 2, який проходив під дитячим кістяком. Однак вони не були обпалені, тому їх відношення до спаленого у склепі скелета лишається незрозумілим.

Неподалік від сагайдачного набору були знайдені дрібні уламки червонофігурного лекіфа (8).

Нижче рівня склепу в материковому ґрунті були виявлені два грабіжницьких ходи. Один з них (№ 1) проходив від основи південно-східної поли кургану до центру, загальна довжина його 8,7 м. У північно-західній частині, під склепом, хід закінчувався ямою розміром 1,05×1,1 м, заповненою обпаленим ґрунтом, що проріс згори. Верх грабіжницького ходу знаходився на глибині 25 см від рівня давнього горизонту, ближче до центру — на 20 см вище цього рівня. Відповідно висота ходу змінюється від 1,1 м у східній частині до 0,85 м у центральній та 1,5 м у західній. У центральній частині ходу, перед його зниженням до заходу, простежені три низькі сходинки: перша висотою 0,1 та шириною 0,6 м (перед нею уступ висотою 0,1 м), друга висотою 0,1 та шириною 0,4 м, третя шириною 0,65 та висотою 0,1 м. У заповненні ходу зустрічалися шматки обпаленої землі та дерну.

Хід № 2 знаходився під південно-західним кутом склепу. Загальна довжина вигнутого у плані ходу близько 5 м. Він тягнувся у напрямку південь — південний захід — північ — північний схід. У південно-західній частині його — прямокутна яма шириною 2,4 м (довжину її простежити не пощастило). З північно-східного краю хід закінчується ямою неправильної у плані форми: близької до овалу, одна стіна якої нагадує видовжену трапецію. Розміри ями 1,9×1,3 м, глибина знижується від 0,82 до 1,25 м (на відстані 1,16 м від краю). За 1,7 м від краю яма різко звужується до 0,92 м та далі переходить у вигнутий хід шириною 0,74—0,82 та глибиною 1,6—1,7 м від давнього горизонту. У заповненні ями, на дні, тонкий прошарок сажі та золи, вище — шар горілої землі зі шматками оранжевої обпаленої глини, чорнозем, біля іншої стіни — товстий шар шматків обпаленої глини. У заповненні ями та північно-східній частині ходу, що прилягає до неї, знайдено кістки кінцівок дорослої людини. Призначення ями та ходу лишається нез'ясованим.

Опис знахідок.

1. Стріли бронзові (110 екз.) п'яти типів. Вісім фрагментованих стріл не піддаються точному визначенню.

I тип: тригранні стріли з виступаючою втулкою та опущеними кінцями граней (59 екз.). В основі граней дрібні прямокутні заглиблення з рельєфними позначками у вигляді літери «ж» (рис. 6, 5). У деяких наконечників втулки обламани. Їх висота 3,4—3,5 см, ширина граней в основі 0,9—1,05 см. Шість наконечників дрібніші: висота 3,15, 2,9, 2,5 см, ширина граней 0,7—0,9 см. Позначки, як правило, нанесені на всіх трьох гранях, рідше на двох, тоді як на третій — дві подовжені виїмки (рис. 6, 6). На двох наконечниках позначок немає.

II тип: аналогічні вищеописаним (16 екз.), але зі схованою втулкою та іншою позначкою у заглибленнях в основі граней — у вигляді «колосу» (рис. 6, 4). Висота наконечників 3,3—3,6 см, ширина основи граней 0,8—0,85 см. Позначки нанесені лише на одну з граней, на двох інших — виїмки в формі літери «П» або високої трапеції. Близькі до них стріли без рельєфних позначок, але з трапецеподібною виїмкою в основі граней (4 екз.). Висота наконечників 2,6—2,9 см, ширина основи граней 0,7—0,8 см (рис. 6, 7).

III тип: тригранні великі стріли із дуже опущеними кінцями граней (14 екз.). На основі граней заглиблені позначки у вигляді двох неправильних трикутників, що повернуті вершинами один до одного (рис. 6, 1). Висота наконечників 3,7—3,8 см, ширина основи граней 0,9 см. Три наконечники трохи відрізняються за формою та розмірами. Їх висота 3,2 та 3,4 см, ширина основи граней 0,9 см. Стріли цього типу справляють враження зовсім нових, на кінцях граней задирки.

IV тип: великі трилопатеві наконечники з виділеною на всю висоту граней виїмкою та опущеними кінцями граней (5 екз.). На двох наконечниках у верхній частині виїмки рельєфна позначка у формі стрілки. Висота наконечників 4, ширина основи 1 см. Один наконечник дрібніший: висотою 2,8, шириною 0,95 см (рис. 6, 2).

V тип: тригранні стріли зі схованою втулкою та дуже опущеними кінцями гладеньких граней (4 екз.). Висота наконечників 2,8, ширина основи

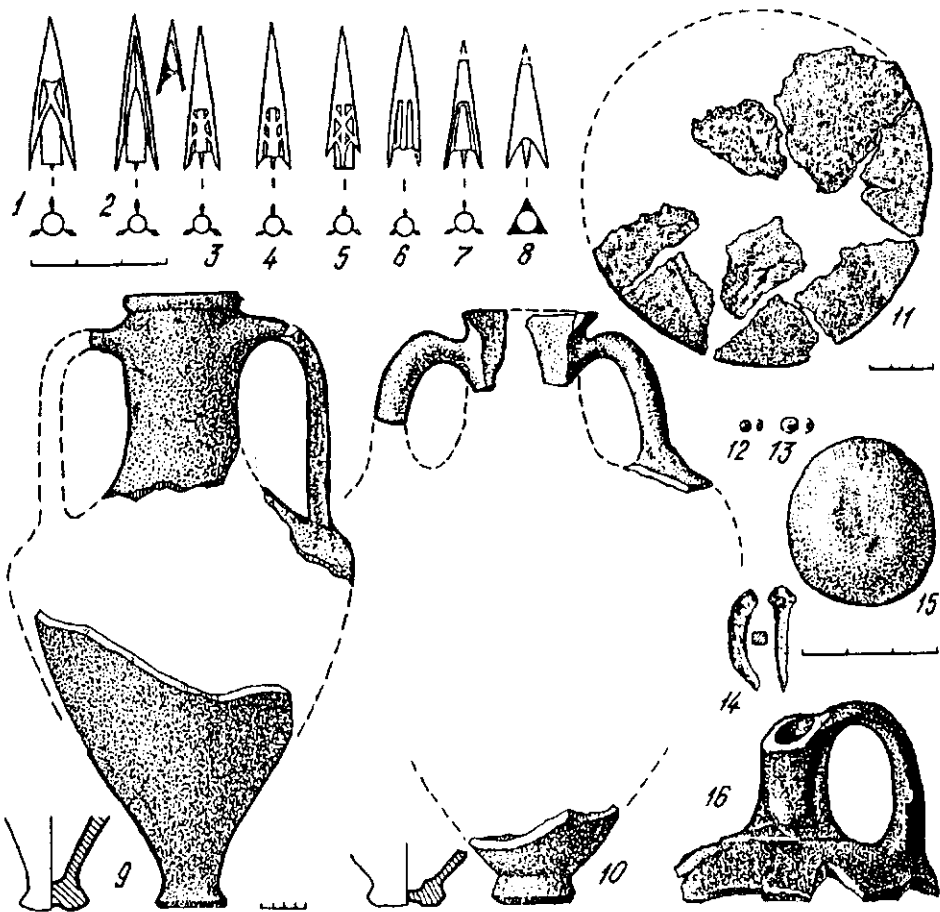

Рис. 6. Курган біля с. Петровське: 1—16 — інвентар поховання.

0,9 см. Не виключено, що втулки були обламані, місця зламів заточені (рис. 6, 8).

2. Так званий камінь для прачі (граніт?) неправильної округлої форми. Розміри 3,5×3,1×2,8 см. Поверхню заглажено, з одного боку трохи обпалено (рис. 6, 15).

3. Фрагменти амфори (близько 50) світло-коричневої шаруватої глини з домшкою рідкісних непрозорих часток, у тому числі горло з відбитими ручками, ручки, денце (рис. 6, 9). Горло пряме, діаметром 10,6—11 см, висотою 16 см. Вінця округлі. Ручки овальні у розрізі, шириною 4,6 та товщиною 1,9 см. Діаметр тулуба у верхній частині близько 36 см. Ніжка струнка чаркоподібна, з ямкою на підшві. Діаметр основи ніжки 6,3 см. Амфора, можливо, самоська кінця V — початку IV ст. до н. е.

4. Фрагмент залізної пряжки (?). Довжина 2,4 см, ширина 2,3 см (рис. 5, 14).

5. Фрагменти амфори фасоського кола. Збереглися частина горла з вінцями та ручкою і денце. Вінця високі, трикутні у розрізі, скошені назовні. Ширина вінць 1,8, висота 2 см. Діаметр 1,8, висота 2 см. Діаметр горла 12,9 см. Ручки широкі (5 см), пласкі, товщиною 2, висотою 13 см. Висота горла 15 см. Дно на невисокому піддоні, з ямкою на підшві. Висота піддону 2,3 см, діаметр 8,2 см. Глина червоно-коричнева, з великою кількістю блискіток. Амфору можна датувати V ст. до н. е.¹³ (рис. 6, 10).

6. Дзеркало бронзове з трохи вигнутим диском діаметром 16 см та залізною ручкою. Ширина ручки 3,5 см, довжина, що збереглася, 4,5 см. Товщи-

* Визначення С. Б. Буйських.

на дерев'яного футляру 2—3 см. Оскільки дзеркало збереглося погано, тип його встановити не пощастило (рис. 6, 11).

7. Золоті бляшки у формі круглого опуклого кола з петелькою, припаяною на звороті. Бляшки різняться за якістю металу, розмірами голівок та характером петельок. Діаметри голівок від 2,5 до 4 мм. Петельки були зроблені або з круглого в розрізі, або з більш товстого плаского дроту (рис. 5, 12—13). Подібні бляшки, що використовувалися для оздоблення одягу, відомі в похованнях V та IV ст. до н. е.

8. Фрагменти арибалічного червонофігурного лекіфа, розбитого на дрібні частини. Відновлюються плічка посудини з горлом (без вінець) та ручкою. Горло вузьке, діаметром 1,5 см, висота, що збереглася, 3,1 см. Основа горла відділена від тулуба врізною лінією. Ручка широка (1,4 см), пласка, товщиною 0,4 см, прикріплена верхньою частиною до вінець, а нижньою — до плічок. Діаметр плічок — 6,6 см. На тулубі лекіфа були, очевидно, зображення жінки за туалетом, а також пальметки. Від розпису лишилися незначні фрагменти. На плічках посудини видно частину голови, повернутої у профіль, на окремих фрагментах — частину хітону з дрібними паралельними складками, а також деталі іншого одягу, пальметок. Лак чорний, непоганої якості. Лекіф можна датувати першою половиною IV ст. до н. е.¹⁴.

Кінцем V чи першою половиною IV ст. до н. е. можна датувати і комплекс стріл. Так, стріли виділені нами першого типу знаходять аналогії серед комплексу з кургану поблизу Цимбалки, що належить до другої половини V ст. до н. е.¹⁵, а також стріл з кургану № 5 поблизу с. Іванівка, який відносять до кінця V — початку IV ст. до н. е.¹⁶.

Стріли другого та п'ятого типів близькі також до стріл з кургану поблизу Цимбалки¹⁷. Стріли третього типу не мають близьких аналогій. Їх можна порівняти зі стрілами з кургану 2 поблизу с. Аксютинці (друга половина V ст. до н. е.)¹⁸, але наші мають довші втулки та кінці граней. Можливо, у стріл з аксютинського комплексу кінці граней та втулка вже обламани та заточені.

Стріли п'ятого типу зустрічаються як у комплексах V—IV ст. до н. е., так і IV—III ст. до н. е.¹⁹.

Таким чином, на підставі комплексу стріл, самоської та фасоської амфор і червонофігурного лекіфу, поховання можна датувати кінцем V — початком IV ст. до н. е.

Особливий інтерес викликають перш за все деталі поховального обряду досліджених поховань скіфського часу. Спалення дерев'яного склепу поблизу с. Петровське належить до звичаїв, які рідко зустрічаються у пізньоскіфській час. Цей звичай, як і спалення померлих на стороні, більш притаманний населенню північної частини Лісостепової зони²⁰. Рідкісною є і конструкція дерев'яного склепу — наземного стовпового, прямокутного у плані. Як аналогії, можна навести спалений наземний склеп початку V ст. до н. е. поблизу с. Медерове на порубіжжі Степу та Лісостепу²¹, а також споруду в кургані № 7 (IV ст. до н. е.) поблизу с. Руська Тростянка на Середньому Доні²². Детальна реконструкція склепу не уявляється можливою, зокрема, неясний засіб кріплення плах у стінах. Що стосується призначення підземних ходів під насипом кургану, то один з них (розташований у південно-східній частині кургану) цілком міг належати до числа споруд, пов'язаних з культом мертвих. Подібні споруди зараз уже добре відомі в курганах скіфського часу²³. Підземні ходи зафіксовані, зокрема, у деяких лісостепових курганах, які були жертвовно-поминальними спорудами: у кургані № 1 поблизу с. Кальник у Побужжі²⁴, кургані № 8 біля с. Костянтинівка²⁵.

У кургані № 1 поблизу с. Лесовичі цікавим є поховання коня у окремій могилі. Подібна риса поховального ритуалу не притаманна лісостеповим племенам скіфської епохи, але досить добре відома в скіфських похованнях степів Північного Причорномор'я. Окрім кургану, що публікується, подібний ритуал відзначений лише у: с. Капітанівка, курган № 487; Оситняжка, курган № 13; курган Вакулина Могила IV ст. до н. е.; с. Матусів, група 2, курган № 1; смт Стеблів, курган № 1 (V—IV ст. до н. е.)²⁶.

Примітки

¹ Ковпаненко Г. Т., Мурзин В. Ю., Бессонова С. С., Бунятян Е. П., Рычков Н. А. Отчет о работе Лесостепной Правобережной экспедиции за 1982 г. // Научные фонды ИА НАН Украины.— 1982/17.

² Мурзин В. Ю. Два раннескифских комплекса из Запорожской области // Новые исследования археологических памятников на Украине.— К., 1977.— С. 63.— Рис. 5, 13.

³ Покровська Є. Ф. Кургани IV ст. до н. е. біля Холодного Яру поблизу м. Сміли // Археологія.— Т. X.— С. 74.— Табл. 11, 10.

⁴ Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности.— К., 1973.— С. 159.— Рис. 40, 8; С. 165.— Рис. 44, 3.

⁵ Граков Б. Скифы.— К., 1947.— С. 48.— Рис. 12.

⁶ Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э. // САИ.— 1967.— Вып. Д1-4.— С. 35.— Табл. 24, 7.

⁷ Бидзля В. И., Болтрик Ю. В., Мозолевский Б. Н., Савовский И. П. Курганный могильник в урочище Носаки // Курганные могильники Рясные Могилы и Носаки.— К., 1977.— С. 144.— Рис. 34, 11.

⁸ Покровська Є. Ф. Вказ. праця.— С. 77.

⁹ Онайко Н. А. Античный импорт в Приднепровье и Побужье в VII—V вв. до н. э. // САИ.— Д1-27.— М., 1970; Петренко В. Г. Указ. соч.— С. 35.

¹⁰ Онайко Н. А. Указ. соч.

¹¹ Кропоткин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.) // САИ.— 1970.— Вып. Д1-27.— № 823.

¹² Максимов Е. В. Зарубинецкая культура на территории УССР.— К., 1982.— С. 33.— Табл. VII, 2; С. 62.— Табл. XIII, 7; С. 65.— Табл. XIV, 9.

¹³ Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора // МИА.— 1960.— № 83.— Табл. VII, 18, 6.

¹⁴ Козуб Ю. І. Некрополь Ольвії V—IV ст. до н. е.— К., 1974.— С. 96.— Рис. 46, 5—7; С. 97, 98.— Рис. 9—11.

¹⁵ Мелюкова А. И. Вооружение скифов // САИ.— 1964.— Вып. Д1-4.— Табл. 8, ж, 11.

¹⁶ Див.: Ковпаненко Г. Т., Скорый С. А., Батуревич Є. Ю. Кургани скифського часу поблизу с. Іванівка на Київщині // Археологія.— 1996.— № 4.— С. 101—114.

¹⁷ Мелюкова А. И. Указ. соч.— Табл. 8, ж, 4.

¹⁸ Там же.— Табл. 8, д, 4.

¹⁹ Петренко В. Г. Указ. соч.— С. 45.— Табл. 34, 90—92.

²⁰ Ковпаненко Г. Т., Бессонова С. С., Скорый С. А. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион).— К., 1989.— С. 46, 47.— Табл. 10.

²¹ Бокій Н. М. Скифський курган у с. Медеро́во // СА.— 1974.— № 4.— С. 264—271.

²² Либеров П. Д. Памятники скифского времени на Среднем Дону // САИ.— Вып. Д1—31.— Табл. 3, 13.

²³ Болтрик Ю. В. Курган Кара-Тюбе в Северном Приазовье // Тезисы докладов областной конференции «Проблемы скифо-сарматской археологии Северо-Западного Причерноморья».— Запорожье, 1989.— С. 20, 21; Плещивенко А. Г. Скифский курган у Белозерского лимана // Курганы Степной Скифии.— К., 1991.— С. 53—72; Исмаилов Р. Б. Об одном сакском обряде // Киммерийцы и скифы.— Тезисы докладов.— Мелитополь, 1992.— С. 34, 35.

²⁴ ОАК за 1891.— 1893.— С. 171.

²⁵ Бобринский А. А. Курганы и случайные находки близ местечка Смела.— СПб., 1901.— Т. 3.— С. 16—18.

²⁶ Ковпаненко Г. Т., Бессонова С. С., Скорый С. А. Указ. соч.— С. 48; Клочко В. И., Скорый С. А. Охранные раскопки на юге Киевщины // Проблеми вивчення та охорони пам'яток археології Київщини. Тези доповідей першої науково-практичної конференції.— К., 1991.— С. 46.

Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова, Е. Ю. Батуревич

НОВЫЕ КУРГАНЫ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА В ПОРОСЬЕ

В 1982 г. были исследованы несколько курганов на трассе газопровода в Таращанском районе Киевской области. В двух из них обнаружены погребения скифского «АРХЕОЛОГИЯ», № 2, 1997 г.

времени (к. № 1 у с. Петровское конца V — начала IV вв. до н. э. и к. № 1 у с. Лесовичи второй половины IV в. до н. э.) и в одном (Лесовичи, к. № 3, погр. 2) — раннезарубинецкого времени. Заслуживают внимания особенности погребального обряда, зафиксированные в курганах скифского времени: сожжение погребенных в наземном деревянном склепе (с. Петровское), ров и погребение коня в отдельной яме (Лесовичи, к. 1).

G. T. Kovpanenko, S. S. Bezsonova, E. Yu. Boturevich

NEW MOUNDS OF THE EARLY IRON AGE IN THE ROS RIVER REGION

Several mounds were studied in the Tarashcha district, the Kiev Region, in 1982 on the gas-main line. Interments of the Scythian period were found in two mounds (No. 1 near vil. Petrovskoe, dated the end of the 5th and beginning of the 4th cent. B. C. and No. 1 near vil. Lesovichi, dated the second half of the 4th cent. B. C.). Interments of the early Zarubinetz period were found in one mound No. 3, vil. Lesovichi, grave 2. Of interest are peculiarities of the burial rite retained in the Scythian mounds: cremation of corpses in the overground wooden burial vault (vil. Petrovskoe), a ditch and grave of a horse in a separate pit (vil. Lesovichi, mound No. 1).

Одержано 20.05.96

КЕРАМІКА СКІФСЬКОГО ЧАСУ СВИРИДІВСЬКОГО ГОРОДИЩА

А. В. Гейко

Публікація присвячена дослідженням кераміки скифського часу із Свиридівського городища, яке належить до посульської локальної групи пам'яток. На підставі широкого використання методів природничих наук показано технологію її виготовлення.

Городище скифського часу та Київської Русі поблизу с. Свиридівки, Лохвицького р-ну Полтавської обл. відоме досить давно і неодноразово досліджувалось¹. Воно міститься на північно-східній околиці села на мису, утвореному долиною р. Сули та прилеглими до неї двома балками. Складається з двох частин: великої південної та малої північної. Остання являє собою вузький виступ, витягнутий з півдня на північ, повністю вкритий лісом, що носить назву Дитинець, перегорожений у найвужчому місці високим насипом, який, найімовірніше, є залишком башти давньоруського часу. Пам'ятка має укріплення у вигляді рову і валу. Її площа близько 5 га. У 1992—1993 рр. археологічна експедиція «Сула» ІА НАН України під керівництвом Ю. В. Болтрика, і, зокрема, її закін на чолі з В. П. Білозоров, провела археологічні розкопки на городищі. Площа розкопу 130 м². Крім численних матеріалів давньоруського часу, окремих фрагментів кераміки доби бронзи та роменської культури, було знайдено й ті, що належать до скифської епохи*. Переважна більшість останніх — уламки ліпного глиняного посуду місцевого виробництва. До інших знахідок належать: кам'яний розтиральник, 4 фрагменти конусів, 3 фрагменти амфор, 3 прясельця — біконічні із зрізаною основою і ку-

* Широ вдячний співробітникам ІА НАН України Ю. В. Болтрику та В. П. Білозорову за передані матеріали Свиридівського городища та можливість їх опублікувати.